

4. Сільське господарство Львівщини в 2009 році: стат. зб. /Гол. управління статистики у Львівській області. Львів, 2010. – 173 с.

5. Юшин С. О. Проблеми узгодженості інноваційно-інвестиційних проектів підприємств агропромислового комплексу із чинною системою державних прогнозів і програм / С. О. Юшин, С. В. Повна // Економіка АПК. – 2007. – № 1. – С. 77 – 83

**П.С. Гарасим,
С.В. Зюбаненко**

ГУМВС України у Львівській області

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РОЗСЛІДУВАННЯ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ

В статті розглянуто слідчі ситуації та основні напрямки розслідування на початковому етапі.

Ключові слова: *слідчі ситуації, розслідування, криміналісти, оперативна операція, злочин.*

В статье рассмотрены следственные ситуации и основные направления расследования на начальном этапе.

Ключевые слова: *следственные ситуации, расследования, криминалисты, оперативная операция, преступление.*

The paper deals with investigating the situation and the main directions of investigation initially.

Keywords: *investigating the situation, investigation, criminologists, operative surgery crime.*

Вступ. На сьогодні роль та значення слідчих ситуацій для організації розслідування та удосконалення методики є загальноновизнаними. Разом з тим серед учених-криміналістів немає єдиної думки щодо природи та сутності слідчих ситуацій, що пояснюється насамперед багатогранністю та складністю досліджуваного явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У криміналістичній теорії існуючі точки зору щодо визначення слідчої ситуації можна умовно поділити на дві основні позиції. Прихильники першої включають до змісту слідчої ситуації обсяг і характер наявних фактичних даних, їх інформаційну значимість. Тому під слідчою ситуацією вони розуміють характеристику стану розслідування на даний момент, яка визначається наявністю доказової та оперативної інформації, або обстановку розслідування, що характеризується сукупністю фактичних даних, які мають суттєве значення для пояснення події, що відбулася, інформаційну невизначеність зв'язків фактичних даних про подію злочину і, нарешті, як комплекс встановлених при розслідуванні фактичних даних, що беруться до уваги поряд із джерелами їх отримання.

Мета статті полягає у слідчих діях та основних напрямках розслідування на початковому етапі, типізації слідчих ситуацій з подальшим створенням для них.

Виклад основного матеріалу. Такий підхід до розуміння слідчої ситуації ми вважаємо правильним, оскільки він «може реально служити практиці розслідування. Саме він, на нашу думку, відповідає головній практичній меті – типізації слідчих ситуацій з подальшим створенням для них методичних рекомендацій.

Одним з перспективних напрямків оптимізації і підвищення ефективності розслідування окремих видів злочинів є дослідження і подальша розробка проблеми типових версій. Використання систем типових версій вносить у розслідування елемент точності, повноти розслідування, сприяє слідчому у аналізі відомих йому аналогічних ситуацій та у визначенні літературних джерел, що відповідають конкретному випадку.

Побудова слідчих версій визначається видом вчиненого злочину, способом його вчинення і приховування, тобто спирається на первісну слідчу ситуацію. Вагома роль у висуненні версій належить негативним обставинам, до яких можуть бути віднесені сліди, речові докази, «докази поведінки», що порушують уяву слідчого чи суперечать їй про природний розвиток подій і причинно-наслідкові зв'язки, що випадають із ланцюга механізму вчинення злочину.

Головним у логічному дослідженні змісту версії є уявлення в думках про те, які факти, явища чи обставини повинні існувати в реальності, якщо висунута версія відображає об'єктивну істину. Ці наслідки, будучи також можливими судженнями, знаходять свій вираз у сформульованих слідчим запитаннях, що підлягають з'ясуванню. Вони дозволяють значно розширити знання слідчого про обставини злочину, дозволяють прогнозувати існування окремих фактів, тобто систематизувати приховані сторони злочину. У цьому плані версія виступає логічною передумовою або умовою планування розслідування.

Зміст вихідної інформації на початок розслідування має значення для висунення версій та визначення напрямку розслідування. В залежності від змісту та повноти цієї інформації, а також від характеру версій, слідчий визначає, які і в якій послідовності проводити слідчі дії.

Вирізнєння типових ситуацій злочинів, вчинених на ґрунті ксенофобії, расової та національної ворожнєчі і розробка на цій основі рекомендацій з методики розслідування злочинів даної категорії, необхідні для правильної побудови слідчих версій, визначення напрямку подальшого розслідування, виявлення обставин, що мають значення для справи, вибору комплексу та черговості слідчих та процесуальних дій.

Вивчення практики розслідування злочинів, вчинених на ґрунті ксенофобії, расової та національної ворожнєчі дозволяє виділити типові слідчі ситуації, які виникають на різних етапах розслідування. Але визначальними для всього розслідування є ті з них, які виникають на початковому етапі. На їх формування суттєво впливає обсяг інформації, який має в своєму розпорядженні слідчий про саму подію злочину і осіб, які до нього причетні.

Найбільші труднощі в організації розслідування виникають, як правило, на початковому етапі, коли інформація про вчинений злочин мінімальна, а версій, які б не суперечили їй, безліч. Не є винятком в цьому сенсі і злочини, вчинені на ґрунті національної або расової ворожнєчі. Наймовірніше, навпаки, при розслідуванні етнічних злочинів ситуація ще більш складна у зв'язку з тим, що об'єктом дослідження є не злочин конкретного виду, а ціла група злочинів, об'єднаних за визначеною ознакою – мотивом злочинної діяльності.

В залежності від особливостей об'єкта злочинного посягання виділимо три групи типових слідчих ситуацій:

1. Злочин є результатом міжособистісного етнічного конфлікту (вчинено винним у відношенні особи іншої раси чи національності);
2. Злочин є результатом конфлікту типу «особистість – етнічна група» (винний здійснив злочин щодо групи осіб);
3. Злочин є результатом міжгрупового етнічного конфлікту (група винних вчинила злочин стосовно групи осіб іншої етнічної спільності).

Зрозуміло, що на практиці більш складна для розслідування ситуація буде складатися в останньому прикладі. Не мається на увазі, що організація розслідування у перших двох випадках ніяких труднощів не викликає, тим більше, що всередині кожної з груп потрібно виділити по три підгрупи типових слідчих ситуацій:

1. Наявні ознаки злочину, винний встановлений і особу затримано;
2. Злочин вчинено, є відомості про злочинця, але наявні дані про нього дозволяють організувати його ціле направлений пошук;
3. Злочин вчинено, винний невідомий, інформація про нього дуже обмежена.

У першій підгрупі типових слідчих ситуацій основні зусилля слідчого повинні бути спрямовані на знаходження, закріплення, дослідження та оцінку інформації, що підтверджує вчинення злочину конкретною особою. Це не означає, що не повинна перевірятися версія про причетність до вчинення даного злочину інших осіб, версія про непричетність затриманої особи. Якщо розслідування організовано правильно, то повне дослідження всіх обставин злочину неминуче призведе до встановлення того, хто насправді вчинив злочин.

У ході розслідування повинно бути встановлено та оглянуто місце вчинення злочину. При цьому особливу увагу потрібно приділяти знаходженню та фіксації тих слідів, які підтверджують факт вчинення досліджуваного злочину саме в цьому місці, а також свідчать про час, особливості способу та інші обставини вчинення злочину, про причетність конкретної особи. Велика увага має бути приділена знаходженню таких слідів злочину, які б свідчили про мотиви винної особи.

При розслідуванні етнічних злочинів пошук і вивчення слідів, що свідчать про те, що злочин вчинено по мотиву національної чи расової ворожнєчі або ненависті, набуває особливого значення. Про наявність цього мотиву можуть свідчити такі сліди на місці події, як записки, тексти (рукописні або друковані видання), написи та малюнки націоналістичного змісту.

Інформація про мотиви вчинення злочину може бути отримана і при здійсненні інших слідчих дій. Насамперед таких, як допити.

На основі узагальнення слідчої практики виділимо такі типові ситуації допиту потерпілих від злочинів, вчинених на ґрунті ксенофобії, расової та національної ворожнєчі, які суттєво впливають на визначення тактики їх проведення: 1) потерпілий дає достовірні показання, займає активну позицію у справі; 2) потерпілий відмовляється давати показання, пояснювати причини такої відмови та з'являється в органи слідства; 3) потерпілий дає недостовірні показання, змінює раніше дані показання; 4) потерпілий не пам'ятає обставин злочину внаслідок амнезії.

Затримання на місці злочину має всі риси слідчої дії і є специфічним комплексом, взаємопов'язану сукупність пізнавальних і посвідчувальних операцій, які спрямовані на отримання фактичних даних і відомостей у кримінальній справі та фіксацію цих даних у протоколі.

При допиті затриманого може бути встановлено не тільки традиційний зміст мотиву, але й процес його зародження і розвитку, тобто можуть бути досліджені мотиви всіх трьох порядків: цільові, направляючі і технічні, або загальна мета поведінки, до якої прагне людина (цільовий мотив), мотив у вузькому сенсі слова – стійкий психічний стан, що в результаті актуалізації спонукає суб'єкта вибрати той чи інший тип поведінки (направляючий мотив), і мотив як ситуативний психічний стан, спонукає людину вибрати конкретний об'єкт і (або) спосіб дії чи бездіяльності в рамках обраного типу поведінки (технічний мотив).

Питання про мотиви цих трьох рівнів можуть скласти значну частину предмета допиту свідків. Істотно будуть відрізнятися предмети допиту осіб, які є свідками злочину, та осіб, що володіють інформацією про особу винного. Однак і ті й інші можуть повідомити слідчому криміналістично значиму інформацію, необхідну для дослідження мотиву злочинної поведінки конкретної особи.

Зрозуміло, що свою роль у встановленні причетності затриманого до вчинення досліджуваного злочину можуть відіграти і традиційні сліди: сліди його рук, ніг на місці вчинення злочину, сліди вчиненого злочину на ньому самому та предмети його одягу. Однак ми не будемо детально зупинятися на такого роду слідах, оскільки їх дослідження в даному разі і в ситуаціях, що складаються під час розслідування аналогічних злочинів за іншим мотивом, не відрізняються.

В другій підгрупі типових слідчих ситуацій акцент на початковому етапі повинен бути зроблений на закріпленні наявної інформації, організації переслідування і затриманні винного, а також отриманні необхідної додаткової інформації.

Розглянуті вище основні особливості організації розслідування, характерні для першої підгрупи ситуацій, зберігають свою актуальність і в другому випадку. Однак, оскільки допит винного можливий лише після затримання, послідовність слідчих дій буде дещо іншою. При визначенні предмету допиту очевидців та інших свідків на перше місце вийде, безсумнівно, інформація, необхідна для підвищення ефективності пошуку винної особи та організації його затримання. У будь-якому разі, дослідження мотивів злочинної поведінки повинно залишатися одним із першочергових напрямків збору криміналістичної значимої інформації.

Якщо ж на початковому етапі розслідування склалася ситуація, включена в третю підгрупу типових слідчих ситуацій, то збір інформації про мотиви злочинної поведінки при вмілій організації послужить не тільки для дослідження ля елемента, який є системоутворюючим для розглядання групи злочинів, але також і отримання необхідної інформації про винного. Очевидно, що тільки при версії про особу винного, встановлення місця його перебування та організація його затримання стають можливими.

Особливістю організації розслідування третьої групи типових слідчих ситуацій (злочин – результат міжгрупового етнічного конфлікту) є те, що можливі два напрямки діяльності слідчого з розкриття та розслідування даних злочинів:

1) від розкриття і розслідування конкретного одиничного злочину (або серії однотипних акцій) до встановлення всіх причетних до них осіб і організацій (легальних та нелегальних);

2) від вивчення діяльності (у тому числі націоналістичних партій, рухи, організації або злочинної групи) до розкриття і розслідування конкретних злочинів, вчинених ними або окремими їх членами.

Таким чином, в залежності від характеру наявної первинної інформації слід в якості типових виділяти такі ситуації:

- надійшла інформація про вчинений злочин (серія однотипних злочинних посягань) і одна з діючих на цій території партій або злочинних угруповань взяла на себе відповідальність за його вчинення;
- надійшла інформація про вчинений злочин (серія однотипних злочинних посягань) і є підстави для підозри причетності до його вчинення будь-якої з націоналістичних партій (інших організацій) або злочинних угруповань;
- надійшла інформація про існування націоналістичної організації або злочинної групи, яка в якості засобів досягнення мети допускає або безпосередньо планує вчинення злочинів стосовно представників інших рас або національностей.

Розшукові версії у справах про злочини, вчинені ст. 161 КК України – це засновані на матеріалах кримінальної справи, результатах оперативно-розшукових заходів та інших відомостях припущення про вірогідне знаходження злочинця (злочинців), який зник, та інших об'єктів розшуку, а також про прийоми, що використовуються для їх приховування. Маючи специфічний характер, розшукова версія служить базою цілеспрямованої діяльності по виявленню знарядь та засобів вчинення злочину, встановленню механізму слідоутворення, затримання особи, яка переховується від слідства і суду тощо. Як слушно зауважує Р.С. Белкін, зміст розшукової версії містить припущення про спосіб дій тієї чи іншої особи по приховуванню об'єкта розшуку. Визначаючи напрямок розшуку, розшукова версія виступає важливим детермінуючим чинником поведінки суб'єкта розшуку.

Особливості розшукових версій при розслідуванні злочинів, у тому числі й вчинених на ґрунті ксенофобії, расової та національної ворожнечі, на відміну від інших слідчих версій визначаються тим, що: 1) процес висунення та перевірки розшукових версій не обмежений термінами розслідування, а може продовжуватися і після зупинення провадження у справі; 2) розшукові версії поряд з ретроспективними мають і передречений характер, тобто будуються для з'ясування місця перебування злочинця, який зник, та інших розшукуваних об'єктів як на даний час, так і в майбутньому; 3) розшукові версії завжди є окремими, оскільки вони належать не до всієї події, а лише до окремих її елементів.

Зважаючи на ситуацію, що склалася, і практику розшуку злочинців, які переховуються, при розслідуванні такої категорії кримінальних справ можуть бути висунуті такі версії: а) злочинець переховується у своїх родичів, друзів, знайомих; б) розшукуваний залишився на легальному становищі або перейшов на нелегальне; в) злочинець виїхав за кордон тощо.

Таким чином, система типових версій у справах про злочини, вчинені на ґрунті ксенофобії, расової та національної ворожнечі – певна структура, яка складається із загального та окремого рівнів, що знаходяться у прямій залежності від слідчої ситуації як динамічної інформаційної системи, що відображає співвідношення між установленими і ще не відомими обставинами справи.

Планування розслідування завжди пов'язано з мисленнєвою діяльністю слідчого. Планування – це складний мисленнєвий процес, суть якого полягає у визначенні спрямованості і завдань розслідування, засобів і способів їхнього вирішення в рамках закону. Планування ще не означає здійснення цієї діяльності, це лише передумова, умова – іноді необхідна – досягнення поставленої мети.

Планування злочинів, передбачених ст. 161 КК України, що вчиняються організованими злочинними групами, має певні особливості: 1) мисленнєва діяльність під час планування має складний характер, обумовлений вчиненням групових злочинів, необхідністю встановлення ролі і функцій кожного учасника організованої групи; 2) у ході планування визначаються напрямки розслідування; 3) здійснення планування передбачає наявність чіткої взаємодії слідчих з оперативно-розшуковими співробітниками. Така взаємодія може здійснюватися як у межах слідчо-оперативної групи, так і поза цими межами; 4) ефективним є спільне планування діяльності слідчих і оперативно-розшукових органів при наявності необхідної координації; 5) необхідним є планування серії однойменних слідчих дій (наприклад, серії допитів підозрюваних, групових обшуків та ін.); 6) важливе значення має планування провадження тактичних операцій (оптимальних слідчих дій, оперативно-розшукових і організаційних заходів, спрямованих на вирішення проміжного завдання розслідування).

Як зазначає А.Ф. Волобуєв, тактичне завдання при розслідуванні злочинів визначається як окреме (проміжне) завдання на шляху вирішення певного загального (стратегічного) завдання кримінального судочинства, пов'язане із застосуванням криміналістичних засобів, прийомів та методів. На нашу думку, тактичні завдання розслідування передовсім тісно пов'язані з обставинами, що підлягають доказуванню у кримінальній справі (ст. 64 КПК України). Це пізнавальні тактичні завдання, оскільки їх змістом є одержання інформації про обставини вчиненого злочину.

Важливими видаються початкові дані отримані в результаті оперативно-розшукових заходів. В цій ситуації до початку розслідування, як правило, відомі причетні до злочину особи, дані про підготовку, безпосереднє вчинення злочину, передбаченого ст. 161 КК України, про результати злочинної діяльності, проте інші обставини відомі не повністю.

Відмінною рисою таких ситуацій є раптовість проведення комплексу оперативно-розшукових заходів, організаційних та слідчих дій, спрямованих на процесуальне закріплення зібраних та пошук нових доказів. При цьому типовий перелік невідкладних слідчих дій з розглядуваної типової ситуації може охоплювати: затримання, особистий обшук підозрюваних; допит підозрюваних; допит свідків і потерпілих; у разі необхідності – обшук за місцем проживання осіб, які причетні до вчинення цих злочинів. При цьому необхідно, передовсім, забезпечити повне та всебічне розслідування саме тих конкретних епізодів злочинної діяльності, по яких вже наявні достатні докази вини затриманих осіб. Отримані таким чином фактичні дані повинні використовуватися й під час планування, розроблення відповідної тактики та проведення у подальшому допитів інших причетних до вивчення злочину осіб.

При попередженні та припиненні злочинної діяльності, переслідуванні злочинця представникам правоохоронних органів досить часто доводиться затримувати підозрюваного, діючи негайно, в режимі невідкладності, без додаткових узгоджень та отримання відповідних дозволів. Тим більше, якщо наявна соціально агресивна поведінка правопорушника, якщо в наявності реальна загроза життю та здоров'ю людей, загроза пошкодження, руйнації, знищення значних матеріальних та духовних цінностей. Таким чином, коли йдеться про проблематику забезпечення конституційних прав і свобод особи при проведенні невідкладних слідчих дій, то, насамперед, в центрі уваги постає порядок та режим затримання осіб, що переслідуються.

Затримання відбувається в інтересах правосуддя та безпеки суспільства, але при цьому не можуть ігноруватись і інтереси осіб, що затримуються. Тому при виконанні процесуальної дії в будь-якій формі не допускається будь-якого обмеження прав людини, що визнаються або існують в державі у відповідності із правом, конвенціями, правилами або звичаями. Підтримуємо думку Е.Є. Манівець, що він дає можливість припинити злочинну діяльність, запобігти втечі злочинця, встановити його особу (якщо це необхідно), забезпечити присутність особи при проведенні слідчих дій, перешкодити фальсифікації підозрюваним доказів, перешкодити встановленню істини у справі.

Паралельно з вивченням особистих записів потерпілого слід також здійснювати опитування та допити осіб з його близького оточення (друзів, колег, родичів) з метою отримання відповідей на запитання: з ким у нього були неприємні відносини; з ким він перебував у конфлікті або відкрито ворожих відносинах; хто був його боржником або в кого він вважався боржником; чиїм інтересам суперечили його інтереси; ступінь можливості переростання будь-яких конфліктів у смертельну ворожнечу; коло конкурентів потерпілого і хто з них був вороже настроєний проти нього; кому саме потерпілий спричинив зло, яке могло викликати в будь-якого почуття помсти, заздрості; хто міг претендувати на фінансовий стан та особисте майно потерпілого; на кого він сам мав зло за якусь образу; мав чи ні потерпілий зв'язок із злочинним середовищем, якщо так, то

якою мірою і яку роль він там виконував. До цього переліку можна додати ще будь-які питання, однак вони залежатимуть від конкретної слідчої ситуації.

Висновки. Початковий етап розслідування будь-якого злочину є комплексом оперативно-розшукових заходів та слідчих дій, які спрямовані на: а) встановлення очевидців злочину; б) виявлення, фіксацію та вилучення слідів злочину та речових доказів та їх дослідження; в) заходів щодо оцінки фактичної інформації та висунення версій.

Щоб більш ефективно та якісно боротися із злочинністю та протистояти її тактиці, необхідно в межах криміналістичної тактики вивчати і тактику злочинної діяльності. Звісно, здійснювати це треба не з метою її розвитку і подальшого вдосконалення. Для того, щоб правильно вести боротьбу з будь-яким негативним явищем, необхідно досліджувати всі його найслабкіші сторони та намагатися за допомогою їх знешкодження подолати, знищити його взагалі.

Література:

1. Гавло В.К. Следственная ситуация / В.К. Гавло // Следственная ситуация: сб. науч. тр. – М.: Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупр. преступности, 1985. – С. 38-41.
2. Коновалова В.Е. Правовая психология / В.Е. Коновалова. – Х.: Консум, 1997. – 160 с.
3. Онучин А.П. Следственная ситуация и раскрытие преступлений, совершённых группой / А.П. Онучин // Следственные ситуации и раскрытие преступлений. – Свердловск: Юрид. ин-т, 1975. – С. 84-88.
4. Селиванов Н.А. Типовые версии, следственные ситуации и их значение для расследования / Н.А. Селиванов // Соц. законность. – 1985. – №7. – С. 52-56.
5. Колесниченко А.Н. Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособие / А.Н. Колесниченко, В.Е. Коновалова. – Харьков: Юрид. институт, 1985. – 92 с.
6. Бандура О.А. Криминалистические версии: гносеологический, логический и психологический аспекты: учеб. пособ. / О.А. Бандура, В.Г. Лукашевич. – К.: Киев: КВШ МВД СССР, 1991. – 84 с.
7. Белкин Р.С. Криминалистика: Проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики / Р.С. Белкин. – М.: Изд-во НОРМА, 2001. – 240 с.
8. Кагин Е.К. Роль следственной ситуации в повышении эффективности розыска / Е.К. Кагин // Тактические операции и эффективность расследования. – Свердловск, 1986. – С. 71-74.
9. Белкин Р.С. Курс криминалистики: в 3 т. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации / Р.С. Белкин. – М.: Юристъ, 1997. – 480 с.
10. Аверьянова Т.В. Криминалистика: учебник / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская. – М.: Изд. группа НОРМА-ИНФРА М, 1999. – 480 с.

Ф.Ф. Васильків

Львівський університет бізнесу та права

АДМІНІСТРАТИВНО-ПОПЕРЕДЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ, ЯКІ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДАІ ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

В даній статті проаналізовано адміністративно-попереджувальні заходи, які застосовуються ДАІ під час надзвичайних ситуацій.

Ключові слова: адміністративно-попереджувальні заходи, ДАІ, надзвичайні ситуації, органи управління, терористична небезпека, надзвичайний стан.

В данной статье проанализированы административно-предупредительные меры, применяемые ГАИ во время чрезвычайных ситуаций.

Ключевые слова: административно-предупредительные меры, ГАИ, чрезвычайные ситуации, органы управления, террористическая опасность, чрезвычайное положение.

This article examines the administrative and preventive measures used police during emergencies.

Keywords: administrative and preventive measures, police, emergency, governments, terrorist danger emergency.

Вступ. На сьогодні серед науковців сформувалось дві групи прихильників адміністративного примусу. Перші вважають адміністративний примус обов'язково має характер адміністративного покарання і здійснюється лише у зв'язку з неправомірним та шкідливим для суспільства діянням, як реакція держави на шкідливу поведінку індивіда